

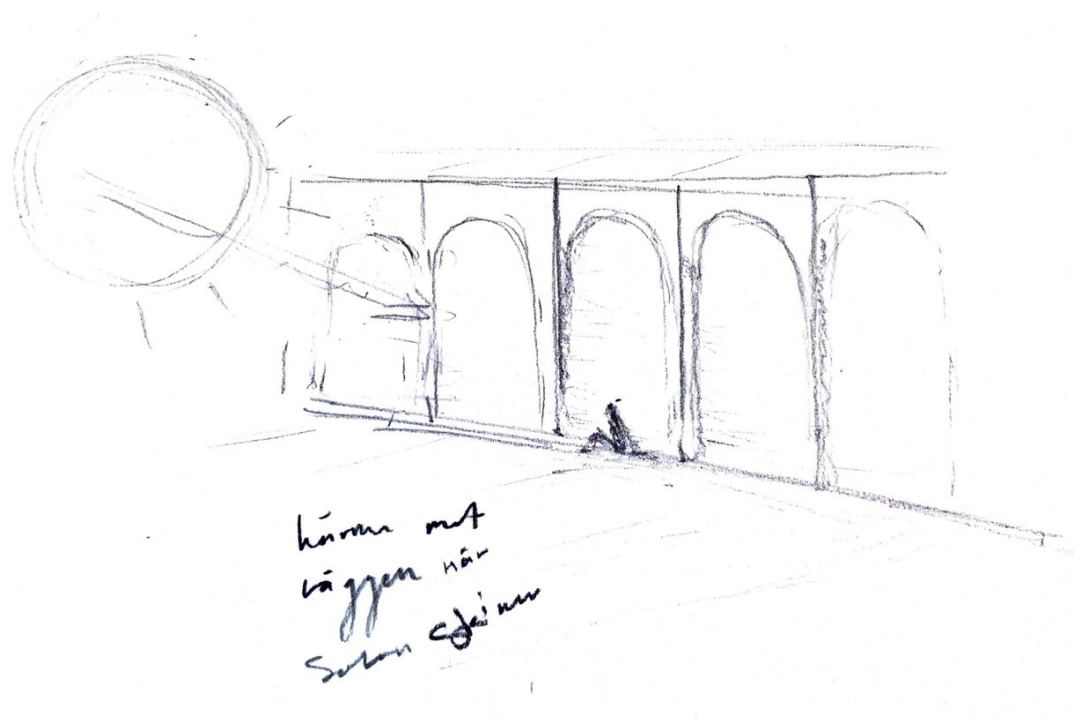

Den kreativa skissen

– En studie om ett av landskapsarkitektens verktyg

The creative sketch – A study of a tool used by the landscape architect

Anna Lundman

Självständigt arbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Landskapsarkitekturprogrammet
Alnarp, 2022

Den kreativa skissen – En undersökning om ett av landskapsarkitektens verktyg

The creative sketch – A study of a tool used by the landscape architect

Anna Lundman

Handledare: Maria Kylin, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för
landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator: Gunilla Lindholm, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för
arkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp
Nivå och fördjupning: G2E
Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur
Kurskod: EX0845
Program/utbildning: Landskapsarkitekturprogrammet
Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2022

Nyckelord: skiss, känslor, fantasi, idéskapande, gestaltningsprocess

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakultet för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammanfattning

I denna uppsats undersöks skissen som verktyg i landskapsarkitektens kreativa arbetsprocess. Syftet med studien är att skapa en större förståelse för hur skissen kan användas i ett tidigt idéstadium där omätbara värden så som känslor och fantasi används. Arbetet riktar sig främst mot andra landskapsarkitektstudenter med avsikt att bidra till ett underlag för vidare diskussion.

Inhämtad kunskap från akademisk litteratur provas i en egen skissprocess. De två arbetssätten utförs om varannat i ett iterativt flöde. Tillsammans utgör de en undersökning av skissen som verktyg i landskapsarkitektens kreativa arbetsprocess.

Arbetet visar att skissen som verktyg huvudsakligen fungerar som ett undersökande medium som drivs av personliga värderingar, där känslor och fantasi kan kopplas med yttre strukturer i form av sinnliga intryck.

Nyckelord: skiss, känslor, fantasi, idéskapande, gestaltningsprocess

Abstract

In this essay, the sketch is examined as an instrument in the landscape architect's creative work process. The purpose of the study is to create a greater understanding of how the sketch can be used at an early stage of ideas where immeasurable values such as emotions and imagination are used. The work is mainly aimed at other landscape architecture students with the intention of contributing to a basis of further discussion.

Knowledge acquired from academic literature is tested in a separate sketching process. The two working methods are performed alternately in an iterative flow. Together, they constitute an examination of the sketch as an instrument in the landscape architect's creative process.

The result shows that the sketch as an instrument mainly functions as an exploratory medium driven by personal values, where emotions can be linked to external structures in the form of sensual impressions.

Keywords: Sketch, feelings, imagination, design process

Innehållsförteckning

Inledning	5
Bakgrund	5
Syfte	6
Frågeställning	6
Mål	6
Metod och material.....	7
Undersökningens upplägg	7
Val av plats	7
Avgränsningar	8
Undersökning	9
Den kreativa processen.....	9
Att skissa i landskapet.....	11
Den kroppsliga upplevelsen.....	11
<i>Processdagbok – Mitt möte med Lokstallarna</i>	12
Sinnesförnimmelser, en katalysator för vår fantasi	14
<i>Processdagbok, en lekfull tanke</i>	14
Att i rörelse undersöka en plats.....	15
<i>Processdagbok – En promenad genom lokstallarna</i>	16
Handen och hjärnan.....	17
<i>Processdagbok – En växande idé</i>	18
Den undersökande skissen	19
<i>Processdagbok – skissens olika roller</i>	20
Skissen, det visuella narrativet.....	21
<i>Processdagbok – Att med skissen förmedla en känsla</i>	22
Diskussion.....	24
Den undersökande skissen, ett verktyg för idéskapande	24
Att med skissen fånga det omätbara.....	24
Metoddiskussion.....	25

Inledning

Bakgrund

En landskapsarkitekt skapar och formger utemiljöer för människan. Arbetet sker i en föränderlig miljö, där olika problem ställs mot varandra. Det är en komplex process som kan se olika ut beroende på projekt. Under min utbildning på landskapsarkitekturprogrammet har många av mina tankar rört arbetsprocessen i landskapet.

I somras läste jag boken *Go with me, 50 steps to landscape thinking* skriven av landskapsarkitekten och professorn Thomas Oles (2015). Boken är riktad mot landskapsarkitektstudenter och har som syfte att fungera som en guide till den gestaltande processen i landskapet. I boken blev hans budskap tydligt att landskapsarkitekten ständigt rör sig mellan att vara en vetenskapsman och konstnär, och att landskapsarkitekten ständigt arbetar med det mätbara och omätbara.

Fantasi, känslor och estetiska värderingar går aldrig att mäta eller konkretisera. Det är något som finns inom oss och som styrs av en mängd olika faktorer. Våra sinnen samspelar och är med och påverkar vår samlade upplevelse av en plats (Oles 2015). Kroppen som helhet är därför viktig, både i ett undersökande och skapande arbete.

I det skapande arbetet använder landskapsarkitekten ofta skissen som verktyg. Likt Thomas Oles (2015) uppmanar våra lärare på utbildningen att använda detta verktyg. Den beskrivs ofta kunna hjälpa oss att resonera, och konkretisera våra tankar på ett sätt som andra verktyg inte kan.

Men hur kan detta verktyg konkret användas i den gestaltande processen, där arbetet går från att vara undersökande till skapande? Och hur kan skissen förena våra inre känslor med en yttre värld?

Syfte

Det övergripande syftet med studien är att undersöka hur skissen kan användas som verktyg i en landskapsarkitekts kreativa arbetsprocess, där intentionen framför allt är att skapa en större förståelse för hur skissen kan användas i det tidiga idéstadiet. Projektet riktar sig främst mot andra landskapsarkitektstudenter med avsikten att bidra till ett underlag för diskussion inom ämnet. Samtidigt ämnar projektet inspirera andra som har tankar kring skissen som metod i den gestaltande processen på platser i landskapet.

Frågeställning

Arbetet med uppsatsen leds av en övergripande fråga:

Vilka funktioner har skissen som verktyg i landskapsarkitektens kreativa arbete?

För att göra arbetet mer greppbart har frågan delats upp i följande delfrågor:

- Hur kan landskapsarkitektens idéskapande se ut med skissen som verktyg i den gestaltande arbetsprocessen?
- Hur kan omätbara värden såsom känslor och fantasi, med hjälp av skissen, användas i undersökandet av en plats?

Mål

Målet med uppsatsen är att inhämta kunskap om vilka funktioner skissen kan ha i landskapsarkitektens gestaltande arbetsprocess. Resultatet kommer att utgöras av ett processarbete där litteratur från olika akademiska fält ställs mot ett praktiskt utförande. Det praktiska utförandet består av ett skissande arbete. En diskussion kommer att föras mellan det skissande arbetet och den inlästa litteraturen och tillsammans kommer de utgöra en undersökning om hur skissen används i den kreativa processen.

Metod och material

För att få ett vetenskapligt djup i undersökningen kommer kunskapsinhämtning att göras utifrån en litteraturstudie baserad på böcker, essäer, artiklar och en avhandling från olika akademiska fält. Litteraturen som används rör den gestaltande processen, skissen som arbetsmetod och människans upplevelse av platser i landskapet. För att göra den vetenskapliga litteraturen mer greppbar och tillgänglig kommer den att diskuteras utifrån ett praktiskt utövande baserat på skisser och reflektioner.

Jag som gör denna studie kommer att vara undersöksobjekt i den praktiska delen, då både skissande och den kreativa arbetsprocessen är högst individuell. Med utgångspunkt från en specifik plats kommer min kreativa arbetsprocess att undersökas med skissen som arbetsverktyg. Den praktiska studien kommer att bestå av platsbundna undersökningar där mötet med landskapet dokumenteras, alltså mina egna upplevelser, tankar och idéer kring platsen. För att följa och vidare undersöka den kreativa processen kommer arbetet att fortsätta vid skrivbordet. Arbetsmaterialet kommer att bestå av skisser som följes av egna tankar och reflektioner.

Denna del kommer inte att resulteras i någon färdig omgestaltung utan syftet är att undersöka hur själva processen kan se ut. Det praktiska arbetet kommer därför att redovisas som en processdagbok. Med både det praktiska utförandet och litteraturen som utgångspunkt undersöks både min och andra yrkesutövares kreativa arbetsprocess med skissen som arbetsverktyg. Denna undersökning sker iterativt där kreativt skissandet växlar med inhämtning av kunskap från litteraturen. Presentationen av arbetet kommer därför att spegla arbetsprocessen.

Undersökningens upplägg

Undersökningen delas in i olika underrubriker som bearbetar uppsatsens frågeställning. I varje del presenteras och diskuteras inhämtad kunskap från litteraturen och det praktiska arbetet, processdagboken vävs in i uppsatsens olika delar. Detta för att spegla den arbetsprocess som ligger till grund för uppsatsen men även för att tydliggöra kopplingarna mellan litteraturen och det praktiska utförandet. Tillsammans utgör de en undersökning av skissen som verktyg i landskapsarkitektens kreativa arbetsprocess.

Val av plats

En specifik plats fungerar som arbetsunderlag för studien. Platsen som valts är Lokstallarna i Kirseberg, som är, beläget i Malmös utkant och är en av SJ:s gamla tågverkstäder. Idag finns småverksamheter i lokalerna. Utemiljön i området är en

av få som ännu inte har exploaterats sedan verkstäderna lades ner under 90-talet. Området upplevs därför som orört vilket underlättar arbetsutförandet av den undersökning som ämnas utföras, eftersom platsen rent formmässigt inte upplevs vara bunden. Idag finns mänsklig aktivitet på lokstallarna, framför allt av hundrastare, skejtare och av de som har verksamheter i området.

Avgränsningar

Uppsatsens syfte är både brett och öppet för subjektiv tolkning. Den kreativa processen och skissen är individuella handlingar som varierar från person till person. Arbetet med projektet ämnar därför inte resultera i något färdigt svar utan det är i stället inriktat på att skapa en större förståelse för dessa fenomen i det vetenskapliga undersökandet.

Flera av de begrepp som används i uppsatsen är stora och kan ha olika betydelser beroende på vetenskapligt fält. Nedan har en förenklad tolkning gjorts av begreppen, och dessa definitioner kommer att användas i uppsatsen.

Känsla: Den finns i hela vår kropp och kan få oss att rikta vårt handlande mot något bestämt. Vi kan ha många olika känslor, exempelvis sorg, glädje eller rädsla. Känslor kan uppstå av yttre faktorer så som känsel, doft och smak. Känslor är därför tätt förknippade med vår perception och därmed upplevelsen av en plats.

Landskap: I den här studien kommer den europeiska landskapskonventionens definition att användas, *”Ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer.”* (Boverket 2021).

Spatial: Handlar om distansen mellan olika objekt och hur de sätts samman på en plats.

Undersökning

Den kreativa processen

Den kreativa processen är högst individuell och varierar från person till person, men där finns gemensamma drag kring hur den kan se ut. I boken *How designers think: The design process demystified* skriver arkitekten och professorn Bryan Lawson (2008) om hur det rationella, icke rationella och intuitiva tänkandet står i centrum i den gestaltande processen, och att den huvudsakligen består av analys och syntes. Lawson (2008) menar att en gestaltare sällan försöker förstå ett problem med hjälp av en inledande analys, utan arbetsmetoden går i stället ut på att försöka skapa flera alternativa lösningar som leder till nya insikter och omformuleringar av problemet. Gestaltaren tänker därmed på problemet och lösningen samtidigt, som ett slags växelspel, där analysen är med i gestaltningsprocessens alla faser samtidigt som det syntetiserande arbetet börjar tidigt.

Liknande tankar kring analys och syntes har även arkitekten och professorn Jadwiga Krupinska (2014) i sin bok *Att skapa det tänkta, en bok för arkitekturintresserade*. Där menar hon att analys genom syntes inte bara underlättar utan även ger fler möjligheter att hantera komplexa och svåra situationer som en arkitekt ställs inför i den gestaltande processen (a.a.). Det är ett arbetssätt som skiljer sig från andra vetenskapliga fält, som traditionellt sett är mer linjära. Idéer bearbetas ständigt om vilket leder till nya försök (Krupinska 2014)

På liknande sätt beskriver landskapsarkitekten och konstnären Monica Gora (2017) sin arbetsprocess i boken *Landskapet och skissen, En betraktelse utifrån landskapsarkitektonisk praktik*, där hon redogör för hur skissandet och idéskapandet snabbt kommer in i arbetsprocessen utan att ha inhämtat särskilt mycket kunskap om platsen, för att sedan, när det finns en tydlig huvudidé testa den mot den faktiska platsen.

”Jag brukar skissa innan jag åker och tittar på platsen. Först sätter jag in mig i det material som finns och skissar. Skissar oavsett om jag vet lösningen eller inte. Lämnar skissen. Gör annat, väntar tills nya idéer kommer. Huvudidén blir tydlig. Den är fortfarande flyktig och svårfångad.

Det blir bråttom att rita ner. Testa. Rita om och om igen; plan, sektion, vy. Förhållanden, mått, förutsättningar. Sedan är det läge att åka och titta på platsen. Bedöma hur väl ens idéer funkar.” (Gora 2017, s 37)

I Goras (2017) beskrivning av skissen som aktivitet i den gestaltande processen tydliggörs Lawsons (2008) beskrivning av syntes genom analys där lösningen av ett problem för en utomstående kan upplevas omvänt.

Ordet skiss kommer från italienskan, *schisso* som betyder sammanfattande utkast eller förstudie till en färdig formulering av en tanke (Krupinska 2014). Den kan uttryckas i flera olika former, som modell, en anteckning eller en bild på ett papper. Vi gör alla skisser när vi arbetar men de skiljer sig mellan olika yrkesgrupper, inom yrkesgruppen och inom den enskilda personen. Psykologiteoretikern Pirjo Birgerstam (2000) förklarar i boken *Skapande handling, om idéernas födelse* skissandet som en handlingskedja, där skissaren utifrån ett speciellt förhållningssätt strukturerar sina upplevelser samtidigt som denna handlar i en tydlig riktning i en situation som kan upplevas både svår och oklar. I denna process kan skissen föda oförutsedda frågor, idéer och ge oväntade svar, samtidigt som den kan ge insikt i hur olika ting relaterar till varandra (a.a.). Skissen som verktyg kan främja vår fantasi samtidigt som den kan hjälpa oss till klarare insikt.

Birgerstam (2000) menar att den skissande processen kan beskrivas som en rytmisk dans på ett spiralförmigt golv. I takt med dansens rytm får skissaren en ökad klarhet kring sina tankar och känslor och kan lättare upptäcka objektens ordning (a.a.). Denna beskrivning tydliggör hur fundamental skissen är i arkitektens kreativa arbetsprocess, då den möjliggör för ett arbete där analyser görs genom syntes.

I boken *Landskapet och skissen, En betraktelse utifrån landskapsarkitektonisk praktik* menar landskapsarkitekten och professorn Karin Helms (2017) att i gestaltningen av landskapet måste landskapsarkitekten, till skillnad från en arkitekt, förhålla sig till levande material som integreras i tid, skala och atmosfär. Rummet påverkas exempelvis av trädens växtsätt eller växlingen mellan dag och natt. Helms (2017) menar att skissen, som en del av den kreativa processen genomgår olika stadier, där de första skisserna är vaga och intuitiva och, befriade från komplicerade parametrar. Här är syftet att skapa en idé kring rummets struktur och hur projektet kan ledas framåt. Under projektets gång förändras skissen och blir mer precis. Att skissa på plats, *field sketching* beskrivs som ett angreppssätt för att främja det kreativa idéskapandet (a.a.).

Att skissa i landskapet

Enligt landskapsarkitekten och professorn Anne Whiston Spirn (1996) läser alla landskapet olika, vilket gör att meningsskapandet av det varierar, både mellan profession och person. Landskapsskissen varierar därför mellan olika professioner. I sin doktorsavhandling *Field sketching and the interpretation of landscape: Exploring the benefits of fieldwork and drawing in contemporary landscape practice* menar konstnären och landskapsarkitekten Janet Swailes (2010) att landskapsarkitekten med skissen som aktivitet kan utforska rummet utifrån olika vinklar och avstånd. En större förståelse för rummets mänskliga dimensioner, skalförändringar och intima kvalitéer kan då utvecklas (Swailes 2010).

Swailes (2010) menar att genom skissandet reflekterar landskapsarkitekten kring upplevelsen av platsen, och saker blir plötsligt synliga som annars hade gått denne förbi. Skissaren tvingas till sinnlig närvaro och koncentration, och en djupare förståelse av landskapets strukturer kan därmed bli förstådd. Hon skriver även att upplevelsen av landskapet sker i relation till våra sinnen och rörelse, där vårt hela jag är involverat (a.a.).

Den kroppsliga upplevelsen

Mötet med en plats är en kroppslig aktivitet där de sinnliga upplevelserna samspelar med våra inre tankar och känslor. Spirn (1996) menar att den fysiska närvaron är en förutsättning för att landskapet ska kunna upplevas till fullo. Det är en akt som kräver kroppens fulla fysiskt och mentala närvaro (a.a.). Liknande tankar har även arkitekten och teoretikern Juhani Pallasmaa (2012) som i sin bok *The Eyes of the Skin, Architecture and the Senses* menar att alla våra sinnen är med i upplevelsen av en plats. Pallasmaa (2012) menar att vi har en naturlig förmåga att komma ihåg och fantisera kring platser, och att våra sinnen, minnen och fantasier är i konstant interaktion med varandra. Den kroppsliga upplevelsen av en plats är alltså en förutsättning för att vi ska kunna förstå den, samtidigt som den kan främja ett kreativt tänkande.

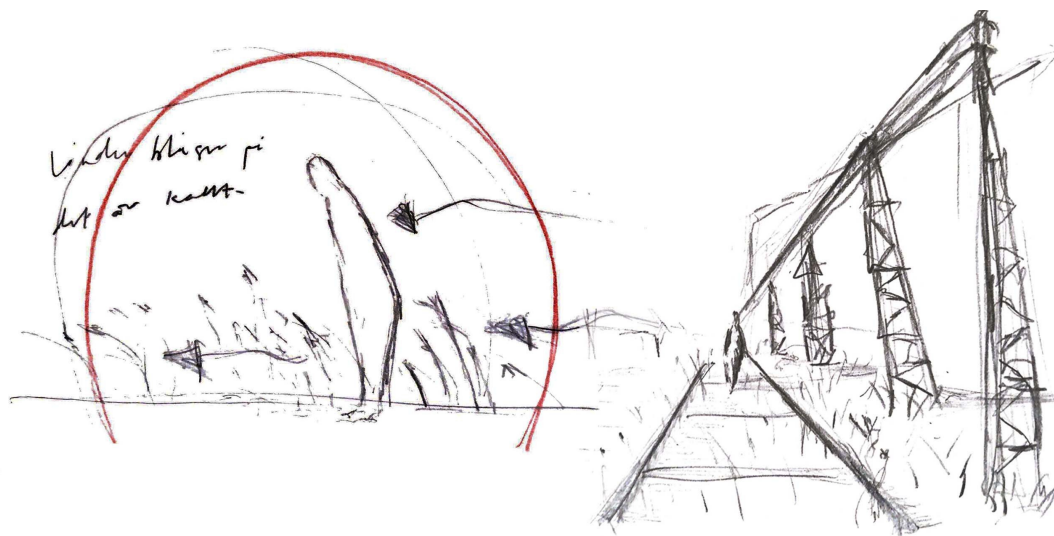
Inom arkitekturen har skapandet av platser i regel gjorts efter en optisk bild, och de övriga sinnena har inte ansetts vara lika viktiga (Pallasmaa 2019). Men kanske är följer det sig naturligt då det oftast är synen som används i mötet med de materiella värdena. Ögonen kan snabbt utforska stora ytor och ge en översiktlig bild av en plats (Pallasmaa 2012). I sin essä *Vardagsetik, sinneserfarenheter och den kulturella kroppen* menar filosofen Katarina Elam (2005) att synen och hörseln är sinnen som kan upplevas på avstånd medan känsel, doft och smak i stället kräver direkt kontakt med ett objekt, de kallas därför för kontaktsinnen. Till skillnad från hörsel och synen är de mer komplexa och begränsade, men kan samtidigt ge en

djupare förståelse av en plats (a.a.). Ett iakttagande av de intryck som går via dessa kontaktsinnen kräver både tid och närvaro. Att skissa i landskapet saktar ner rytmen vilket skapar tid att ta in landskapet till fullo under en viss tid (Swailles 2010). Skissandet kan på så vis hjälpa oss att ta in olika sinnesintryck från en plats.

Processdagbok – Mitt möte med Lokstallarna

Det är grått och den kalla februarivinden slår i mitt ansikte. Den går genom hela min kropp och det isar av kyla. Jag står på en gammal bangård. Det är en stor och öppen yta som upplevs öde. Plötsligt försvinner de mörka molnen och solen träder fram. Det blir ljust samtidigt som jag känner värme mot min kropp, musklerna slappnar av. Det blir en njutningsfull stund. Vattenpölnarna blänker, och allt är plötsligt vackert.

Vid mina besök i Lokstallarna är det tydligt att mötet med landskapet är en kroppslig upplevelse. Som Pallasmaa (2012) skriver upplever även jag att de sinnliga intrycken påverkar mina känslor och tankar. De slås samman med varandra och ibland är det svårt att veta vad som kommer först. De går som i ett virrvarr. Att föra ett längre resonemang blir svårt i den konstanta närvaron, jag är mottaglig för allt, och skissblocket är fullt av lösa meningar.

Figur 1. Upplevelsen av lokstallarna

Sinnesförmimmelserna tar olika mycket plats i mitt medvetande. Med ögat når jag stora rymder, som fort kan ge mig en uppfattning kring platsens strukturer, och jag kan därför fort orientera mig. Med känslan kan jag med huden känna regnets droppar och asfaltens skrovliga yta mot min hand. Samtidigt kan jag med mina fötter känna det mjuka underlaget när jag plötsligt trampar över gräs eller tyngden av en sten som ligger i min hand. Som Elam (2005) skriver upplever även jag att

känslan till skillnad från synen skapar en djupare upplevelse av platsen, en direkthet. Ljudet av trafik och lekande barn hörs på avstånd. Jag kan inte se dem men det sätter denna plats i kontext, lokstallarna är en del av staden. Doft och smak kan jag vid mina besök inte känna, när våren kommer kanske även dessa sinnen kan upplevas.

Skisserna som klottras ner består av bilder och kan bara uppfattas av ögat. Men att rent konkret fånga doften av blommor eller ljudet av lekande barn är svårt med pennan. Det är snarare en övergripande känsla som framträder i skisserna, där sinnesförnimmelser fungerar som en slags osynlig substans för vidare tankar och känslor. Här överensstämmer mina erfarenheter med Pallasmaas (2012) tankar kring sinnen roll för den större upplevelsen av en plats, att de är alltid när med oss och är betydande för den känslomässiga kopplingen till en plats. I flera av skisserna har jag skrivit i kanterna eller ritat upp pilar för att tydliggöra något, det är ofta oläsbart, men de hjälper mig att tänka. Kanske handlar det om ett behov av att kunna resonera på olika sätt, genom olika kanaler.

Figur 2. Olika skisser från samma vy.

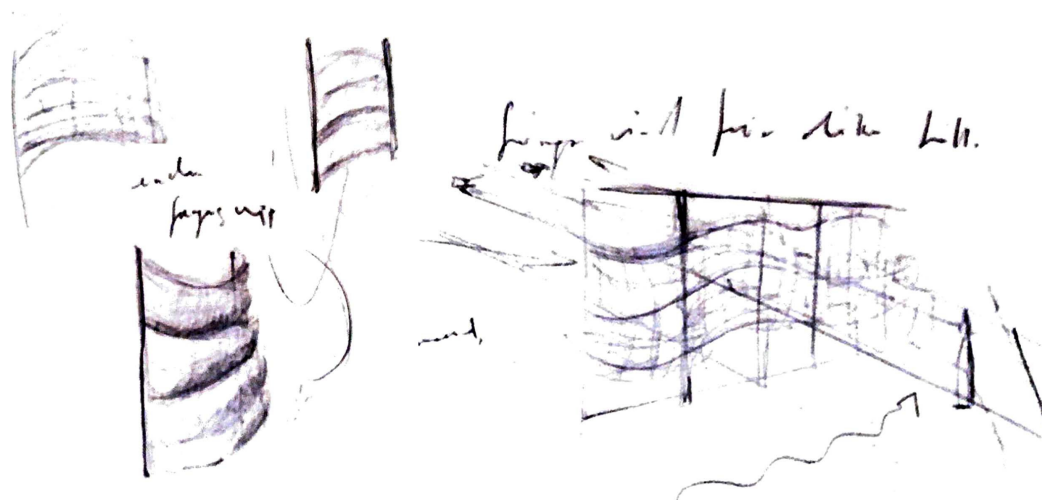
Det blir tydligt under platsbesöken att den mentala närvaron behövs för att jag ska kunna uppleva de sinnliga intrycken. Swailes (2010) skriver om hur skissen både kräver fokus och tid, och därmed tvingas landskapsarkitekten att stanna upp och vara närvarande. Skissen hjälper mig att se mycket av det som jag annars inte sett. Framför allt när jag skissar någonting flera gånger. I bilderna nedan går det att utläsa olika tolkningar av samma plats som skissats utifrån samma vy.

Sinnesförmimmelser, en katalysator för vår fantasi

Birgerstam (2000) menar att det intuitiva tänkandet kräver både upplevelsemässig närvaro och känslomässigt engagemang. Ibland kan dessa känslor saknas och måste då arbetas fram. Att fånga intryck eller försöka samla föreställningar kan vara olika tillvägagångssätt för att aktivera det intuitiva skissandet.

Sinnena kan tända vår fantasi och därmed väcka tankar (Pallasmaa 2012). Doften är exempelvis det sinne som kan ge det mest orubbliga minnet av en plats. Det är något vi sällan kan komma ihåg men i själva upplevelsen kan den frambringa både minnen och känslor av nostalgi. Den kan även tillsammans med smaken frambringa olika associationer, vilket är viktiga redskap i det kreativa arbetet (a.a.). Enligt Swailes (2010) är skissen en aktivitet som kan dokumentera eller förmedla känslor. Då tenderar skissaren ofta att skruva upp de subjektiva elementen. Skissen blir ett slags experimentellt perspektiv av en plats (a.a.).

Processdagbok, en lekfull tanke

Figur 3. Idéer kring hur vinden drar genom tyg.

Vinden gör sig ständigt påmind under besöken i Lokstallarna, den är kall och drar genom mitt hår. Den är inte konstant utan den kommer i omgångar, som för att påminna mig om något. Det får mig att tänka på tygets lekfulla rörelse i vindspelet. Plastpåsar och tygbitar har fastnat i buskar, i vinden rör de sig lekfullt. Hemma vid skrivbordet testas olika idéer kring hur dessa rörelser kan fångas. Hur tecknar jag vind? Hur ser jag vind? Med skissen som verktyg måste jag utgå ifrån ögat som narrativ, och jag använder mig då av material som kan fånga detta. Med hjälp av

tyget kan vindens lekfullhet visualiseras, samtidigt kan det även påminna om hur den känns när vinden slår mot min kropp.

Figur 4. Fortsättning på ett idéskapande.

Vinden är ett exempel på Pallasmaas (2012) tankar kring hur kroppslig upplevelse kan främja ett idéskapande. För en landskapsarkitekt som arbetar med utemiljöer kan naturens olika element vara en värdefull inspirationskälla.

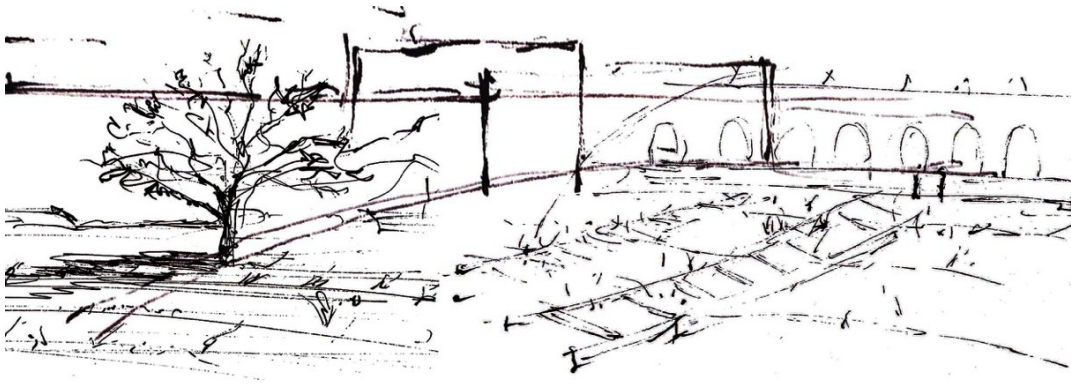
Att i rörelse undersöka en plats

Upplevelsen av landskapet påverkas av vår rörelse (Corner 2010). Dels genom perception från det som finns runt oss, dels genom rörelsen som går genom våra muskler och nerver (a.a.). Att dansa, rulla eller springa genom ett landskap gör att vi upplever det på olika sätt. Rörelsen och tiden är starkt kopplade till varandra (Corner 2010). Vi förmås därför uppleva landskapet på olika sätt beroende på hur snabbt vi färdas genom det. Ju långsammare det går desto högre blir detaljeringsgraden. Även Pallasmaa (2012) skriver om hur vi med kroppen kan internalisera ett landskap och dess kontext med hjälp av kroppens rörelse, skala och balans. Vidare menar Pallasmaa (2012) att detta är djupt integrerat i våra kroppar vilket gör att det sker bortom vårt medvetande.

Swales (2010) skriver också om hur upplevelsen av landskapet påverkas av vår rörelse, och menar att vissa platser kan göra intryck på oss, men när de skissas ner går de sällan att fånga från en enda synvinkel. Skisser från förutbestämda utkiksplatser kan användas i studier av ett landskap men de kan inte fånga ett mer holistiskt synsätt. Att gå och skissa i landskapet är därmed viktiga aktiviteter för den fulla förståelsen och upplevelsen av de rumsliga, strukturella och visuella

kvalitéerna (a.a.). Att vandra över ett område samtidigt som vi skissar det kan alltså bringa en större förståelse för det.

Processdagbok – En promenad genom lokstallarna

Figur 5. Samma plats skissas från olika vyer.

Gåendes undersöker jag Lokstallarna Jag rör mig i lunkande takt över bangården, jag går runt den. Det är med min kropp som jag undersöker platsen, genom sinnestörnimmelser, men även, som Pallasmaa skriver, genom den kroppsliga skalan. Med utgångspunkt från kroppens storlek kan jag förstå platsens skala. Det är med hela min kropp som jag upplever rummet. Uppfattningen av den stora, öppna ytan ändras beroende på vart jag står och går, om jag befinner mig i mitten eller i kanten av fältet.

Figur 6. Detaljer av platsen.

Det finns hos mig ett behov av att fånga en slags helhetsbild, att på något sätt identifiera bangården. Jag skissar platsen utifrån olika vyer, och märker att inramningen är viktig i förståelsen av den. Rummet är mer än golv och tak. De runtomkringliggande industribyggnaderna, tågrälsen och det stora trädet sätter platsen i dess kontext. Gåendes genom området vaggas jag in i en behaglig rytm, där jag får en översikt över platsen samtidigt som flera detaljer plockas upp. Som glimrande gals på asfalten eller det gula gräsets rörelse i vinden. Som Swailes (2010) skriver får jag när jag går genom landskapet både en översiktlig bild samtidigt som jag plockar upp platsens detaljer.

Handen och hjärnan

Minnen, känslor och sinnesförmågor hänger ihop med varandra och fungerar i en slags symbios, där det ena föder det andra. Sinnesförmågor stannar ofta kvar och blir till ett kroppsligt minne (Pallasmaa 2012). En visuell upplevelse som att blicka ut över en horisont eller studera en tavla kan därför kännas i hela kroppen, där åskådaren exempelvis kan känna en klippas skrovliga och kalla yta eller den fuktiga brisen längs kusten. Minnena är alltså kroppsliga.

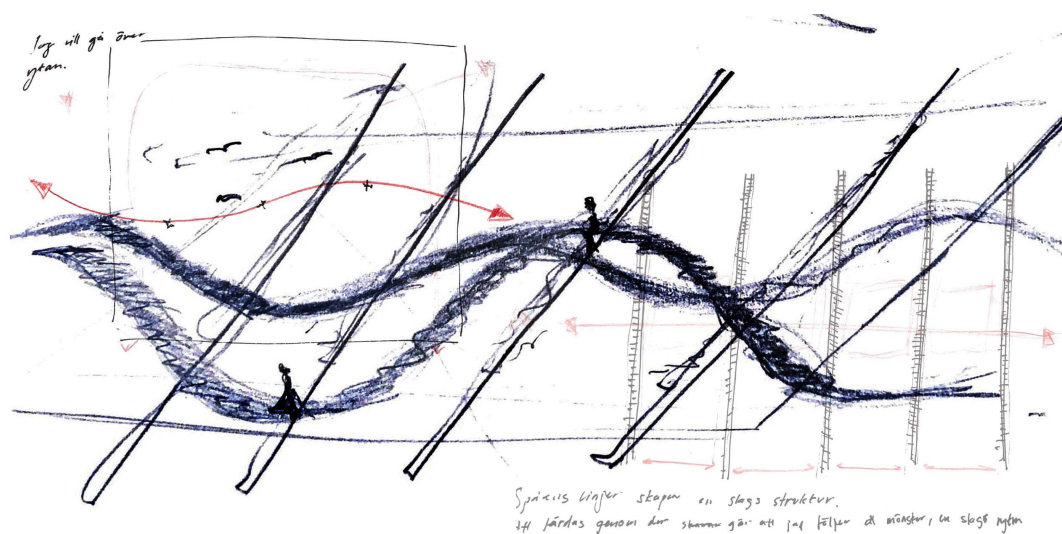
Lärandet sker med hela kroppen, där den externa omgivningen tas in med hjälp av sinnen som sedan bearbetas med hjälp av muskel-, och nervsystem. I texten *Embodied and Existential Wisdom in Architecture: The Thinking Hand* skriver Pallasmaa (2017) om kunskapens hand, där själva handen, i skissen som aktivitet är med och styr, och menar att den har en alldeles särskild koppling till tankeprocesser och att denna i sina rörelser främjar det imaginära tänkandet. Vidare för Pallasmaa (2012) ett resonemang om att handen är mer än bara en bro mellan tanke och en bild på ett papper, den kan också ha en egen vilja. Att det är en kroppslig akt där handen, och dess integrerade muskelminnen är med och styr tankar och känslor.

Även Sociologen och professorn Richard Sennet (2008) skriver i sin bok *The Craftsman* om handen, och menar att av alla kroppsdelar är det handen som kan göra de mest varierande rörelserna. Skickliga yrkesutövare kan, enligt Sennet (2008) med sina händer växla mellan att röra sig kontrollerat och precis för att sedan övergå till att släppa taget. Denna relation mellan fokus och avslappning anses vara avgörande för den skickliga hantverkarens arbete. Sennet (2008) menar att detta även är en kognitiv funktion i en kreativ arbetsprocess, där pausen skapar möjlighet till nya sätt att se på ett problem, chans till revidering. *“In the same way, mentally, we need to let go of a problem, usually temporarily, in order to see better what it’s about, then take hold of it afresh.”* (Sennet 2008, s 151).

Även Lawson (2008) skriver om behovet av detta växelspel i den kreativa processen. För att förklara denna process mer ingående utgår han från fem stadier, *first insight*, *preparation*, *incubation*, *illumination* och *verification*. Dessa steg är aldrig linjära utan går ständigt om varandra. *First insight*; att identifiera ett problem, här sätts en arbetsram. *Preparation*: att försöka söka lösningar på problemet. *Incubation*: att släppa taget, vila från tankeprocessen. *Illumination*: plötslig få nya idéer. *Verification*: att medvetet utveckla dessa idéer (a.a.). Skissen kan som verktyg främjar detta arbetssätt då skissaren ständigt reviderar skissen, kliver ut ur aktiviteten och begrunder denna, att ständigt gå ut och in. Arkitekten Klas Tham beskriver denna process så här:

”I skissprocessen använder man faktiskt armen och handen. Man låter den rita upp. Då ser ögat den skissen och reagerar omedelbart och får hjärnan att reagera med en ny skiss, som är en förändring av den första skissen. Det som jag ser är kärnan i skissprocessen är att man gör en skiss och reagerar på den”. (Birgerstam 2000, s. 46)

Processdagbok – En växande idé

Figur 7. Ett stråk tar form.

Fältet, även kallat bangården, är stort, öppet och utsatt för kalla vindar under vinterhalvåret. Här vill få stanna, iallafall inte någon längre stund. De människor som jag betraktat på platsen är hundrastare som går över och runt fältet. I skissandet lekar jag med olika idéer kring ”hur man vill röra sig över fältet”, tvärs över eller runt.

Tågrälsen ligger i raka linjer över bangården, tillsammans skär de av den stora ytan till mindre delar. Hur kan en stig över dem främja denna rytmiska känsla?

Olika lösningar testas, och jag kommer fram till en organiskt svängande stig, den ska svänga både vertikalt och horisontellt, och bryta av rälsens raka linjer. Idéer kring stigens huvudsakliga drag kommer fram efter skissandet vid skrivbordet. Med penna och papper produceras skisser i snabb takt, jag vet knappt om jag ens hinner begrunda dem. Jag vill snabbt, med skissen försöka mina tankar då jag vet att de snabbt kan försvinna igen.

Detta moment, finner jag svårt att analysera och dokumentera. Små pauser som Sennet (2008) skriver om görs ständigt, varje gång pennan lyfts från pappret, och mina ögon, precis som (Birgerstam 2000) beskriver det, begrunda skissen. Dialogen med mig själv sker nästan obemärkt. Men i detta tar jag också längre pauser och, efter några skisser när idéerna är slut studerar jag det jag har gjort. Ofta hittar jag något som jag vill bygga på, och utveckla, eller så känns inget bra och då får jag börja om.

Den undersökande skissen

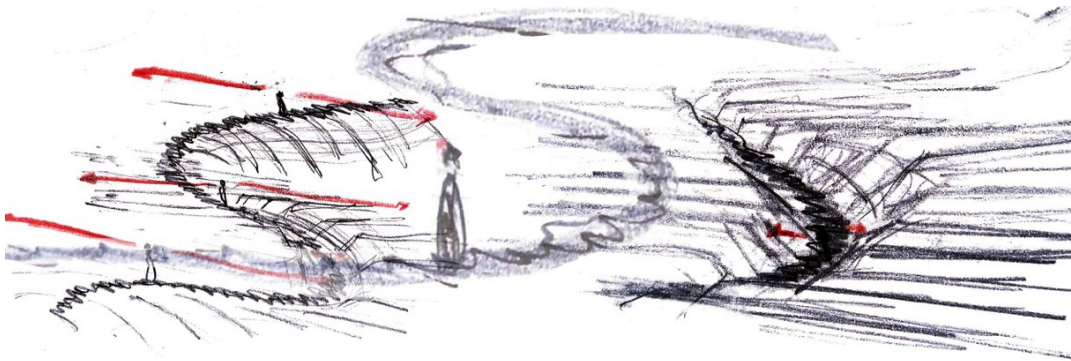
Skissförloppet är enligt Birgerstam (2000) uppdelat i två grundläggande positioner, en mer estetiskt intuitiv position och den mer rationella analysen. I det intuitiva skissandet skapas kunskap utöver det som redan existerar. I denna process fångas det icke fysiska, föränderliga pågående processerna upp. Detta görs i total inlevelse och närvaro som sträcker sig över det språkliga åskådandet. I det rationella skissandet skapas i stället kunskap utifrån ett betraktande och objektivet avstånd. Uppmärksamheten riktas mot något specifikt, och blir därför undersökt utifrån betraktarens perspektiv (a.a.). Till skillnad från den rationella processen är det intuitiva arbetet mer direkt och absolut, och där finns en total närvaro.

Birgerstam (2000) menar att skissen börjar i en intuitiv position, där det komplexa och ordlösa undersöks för att sedan övergå till en mer analytisk och rationell position, där objektiva frågor och problem undersöks. I intervjuerna med andra arkitekter och konstnärer i Birgerstams bok (2000) framkommer det att många aktivt arbetar för att undvika att starta i det rationella undersökandet. Henri Bergson uttrycker i boken ”Jag kan inte nog upprepa: från intuition kan man glida över till analys men inte från analys till intuition.” (Birgerstam 2000, s 28)

I essän *Drawing and Making in the Landscape Medium* skriver landskapsarkitekten James Corner (2014) om skissen som arbetsverktyg i den gestaltande processen av landskapet. I och med landskapets komplexitet menar Corner (2014) att den kreativa skissen i gestaltningsprocessen av landskapet är en sammansättning av den rationella och den intuitiva skissen. Den kallas den analogistiska/ metamorfa

skissen (a.a.). Det intuitiva och det rationella kan inte separeras, det sker liksom samtidigt med varandra. Denna skiss beskrivs både fantasifull och spekulativ, och är både spontan och reflektiv, och därför en förutsättning för att kunna skapa rumsliga och taktila kvalitéer i landskapet (Corner 2014). I skissen som aktivitet rör vi oss mellan att vara ett med det vi undersöker samtidigt som vi kan stå utanför som betraktare.

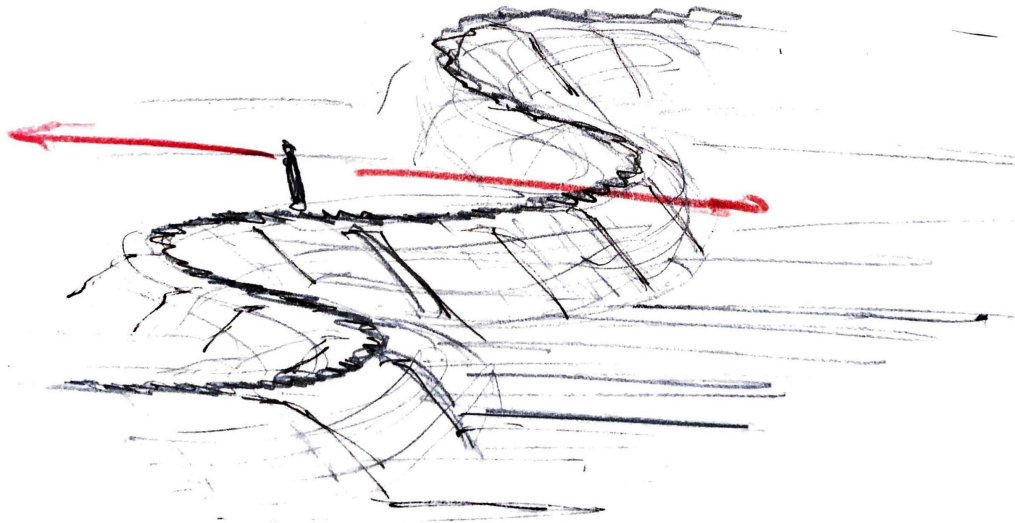
Processdagbok – skissens olika roller

Figur 8. Ett slingrande stråk.

Skisserna är grova och snabba, och varierar mellan perspektiv, plan och sektion. Aktivt arbetar jag, likt de som intervjuats av Birgerstam (2000) efter att hålla mig till att inte gå in i den analyserande fasen, och med så lite friktion från utomstående ramar som möjligt arbeta fritt med mina egna idéer. Det blir för mig ett lustfyllt sökande utan värderingar och kritik. Samtidigt finns det alltid, i den gestaltande processen ett mål med det som görs, och jag måste därför förhålla mig till flera olika aspekter.

Flera av mina skisser, även de som gjorts tidigt i arbetsprocessen ger uttryck för ett fantasifullt tänkande samtidigt som där finns rationella antaganden och beslut. Det finns pilar som visar på siktlinjer, och mått som anger både avstånd och volym. Skisserna är en blandning mellan ett rationellt och intuitivt tänkande, vilket liknar den analoga/ metamorfa skissen som Corner (2014) skriver om. Den blir till en slags kreativ analys där både mjuka värden och objektiva fakta undersöks samtidigt som den utgör ett underlag för nya idéer. I det idéskapande arbetet blir skissen, som Lawson (2008) och Krupinska (2014) skriver ett slags verktyg där analys görs genom syntes. De olika idéerna provas mot de förutsättningar som finns.

Figur 9. Fortsättning på slingrande stråk.

Skissen, det visuella narrativet

På grund av landskapets komplexitet menar Corner (2014) att det kan vara svårt att fånga helheten med enbart skissen som verktyg då det finns en risk för att landskapsarkitekten i sitt arbete distanseras från själva platsen i landskapet. Aspekter som kan orsaka detta är, (1) att arkitekten kommer utifrån, och därmed inte har någon djupare koppling till platsen. (2) Att med begränsad tid och kännedom inte lyckas fånga de subjektiva värdena, och (3) att det alltid finns ett syfte att skapa en förändring (a.a.). Vidare menar Corner (2014) att dessa faktorer tillsammans skapar en distans till platsen och skissen blir då avbildande i stället för att vara undersökande på djupet.

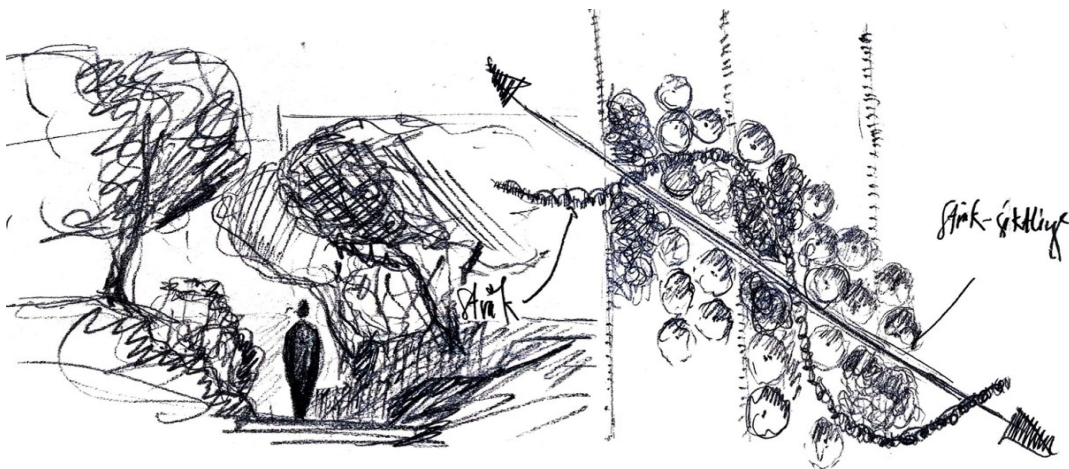
Vidare skriver Corner (2014) om den eidetiska bilden, som är en slags skiss som kan främja känslan av att vara integrerad i en plats i stället för att stå utanför. Begreppet eidetisk kommer enligt Nationalencyklopedin (2022) från psykologin som handlar om förmågan att kunna ta in omgivningen för att sedan kunna föreställa sig den så starkt så att den upplevs vara på riktigt. Arbetet med den eidetiska bilden handlar därför om att försöka använda de taktila, kognitiva och intuitiva värdena (Corner 2014). Dessa skisser är både konceptuella och abstrakta, och bilderna påminner om kollage där syftet är att försöka väcka känslor och därmed fungera som en slags katalysator i ett idéskapande.

“Landscape architecture drawing – a textual medium that is secondary to the actual landscape – can never be simply and alone a case of reflection and analysis; it is more fundamentally an

eidetic and *generative* activity, one where the drawing acts as a producing agent or ideational catalyst.” (Corner 2014, s. 162)

Även landskapsarkitekten och professorn Catherine Dee (2016) skriver i sin text *To Draw* om hur viktigt det är att vi med skissen både kan väcka känslor och fantasi, och hur det i sin tur främjar det idéskapande arbetet. I sin bok *Form and fabric in landscape architecture; A visual introduction* visar Dee (2001) med bild och text hur skissen i landskapsarkitektens kreativa arbetsprocess kan användas för att främja den känslomässiga upplevelsen i landskapet. I boken inriktar sig Dee (2001) på den spatiala och fysiska idéer kring platsen i landskapet. Skisser och text visar hur olika strukturer i form av stigar, rum och gränser sammanlänkas med element som topografi, vegetation, byggnader och vatten, och hur de i sin tur används och upplevs av människor. I sina skisser lyckas Dee (2001) fånga den känslomässiga upplevelsen, och kan därmed liknas med Corners (2014) beskrivning av den eidetiska skissen, som främjar ett fantasifullt idéskapande. Samtidigt är de till skillnad från Corners (2014) abstrakta skisser av en konkret karaktär och blir därmed mer handfasta.

Processdagbok – Att med skissen förmedla en känsla

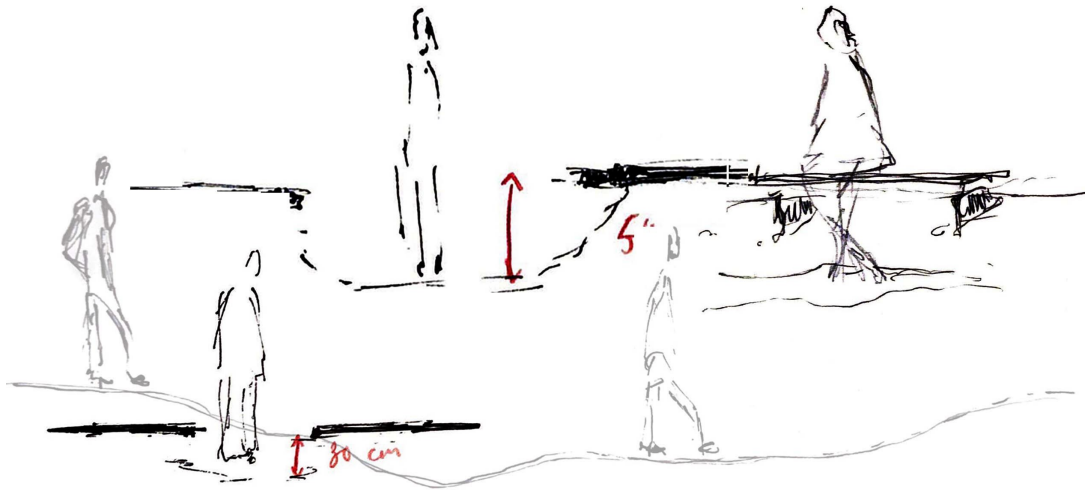

Figur 10. Upplevelsen av detta stråk.

Den öppna bangården har nu blivit beklädd med både träd och buskar av varierande slag. Här spelar nu vinden i trädens lövverk och dess hastiga fart saktas ner. Genom denna plats går ett stråk i en rytmiskt svängande vals, inklädd i växter. Den tvärgående rälsen gör en påmind om vad platsen en gång varit.

I denna process har det för mig varit viktigt att på plats ta in de känslomässiga upplevelsorna och utifrån dem gå vidare in i ett idéskapande. Med skissen har jag försökt fånga min egen upplevelse av vad platsen är idag och vad den kan tänkas

bli. Skisserna kan liknas med boken *Form and Fabric*, där Dee (2000) med sina skisser visualiserar människors upplevelse av platser. I kombination med planer, och sektioner skapar perspektivet med skuggor och detaljering både känsla samtidig som de gör något abstrakt mer konkret. I ett perspektiv kan placeringen av ett träd eller svängen av en kurva ge djupare förståelse för hur den rumsliga förändringen kommer att upplevas.

Figur 11. Sektion och perspektiv.

Den eidetiska skissen som Corner (2014) tidigare skrivit om syftar till att visualisera det imaginära, där abstrakta bilder ämnar väcka känslor i den idéskapande processen. I mitt arbete med Lokstallarna har skissen i stället för att visualisera detta känslöarbete snarare fungerat som en slags drivkraft i det gestaltande arbetet.

Diskussion

Den undersökande skissen, ett verktyg för idéskapande

I arbetet med denna studie blev det tydligt att skissandet i den kreativa processen är ett undersökande, och i takt med processens ständiga rörelse förändras även skisserna. Skisserna som gjorts i undersökningen har växlat mellan att vara avbildande och formgivande. Vid platsbesöken var de flesta skisserna avbildande, där vyer och landskapselement ofta stod i fokus. Det som i landskapet upplevdes som intressant skruvades upp i storlek. Skisserna blev som en slags subjektiv tolkning av det landskap som studerats. I de formgivande skisserna söktes nya svar på hur platsen kunde struktureras, de flesta av dem utfördes hemma vid skrivbordet. Tillsammans var de båda sorters skisser viktiga i gestaltandet. Vinden som drog genom mitt hår och fick tyget att virvla i buskarna fick mig att med skissen leka med idén kring hur tyg kan användas för att plocka upp vindens rörelser.

I studien blev det även tydligt att den gestaltande processen, till skillnad från andra vetenskapliga fält sällan är linjär. I undersökandet kom ibland idéerna tidigt för att sedan arbetas om, ibland kunde även arbetet ta en helt ny riktning. Detta arbetssätt följer Lawsons (2008) tankar kring den gestaltande processen, att analys görs genom syntes. Studiens praktiska undersökande visade även att en förutsättning för att kunna arbeta efter denna metod, att undersöka genom idéer var att använda skissen som verktyg, i skissandets akt skedde ett inre resonemang där frågor kunde prövas. De första skisserna som gjorts på plats kom även de första idéerna. Som Helms (2017) beskriver det, idéerna kommer när pennan nuddar pappret. Flera av idéerna är i detta stadiet vaga, men blir mer konkreta efter vidare bearbetning.

Att med skissen fånga det omätbara

Skissen är en visuell aktivitet där handen producerar bilder som ögat läser av. Det betyder att undersökandet av subjektiva värden så som känslomässiga upplevelser och tankar kring en plats bearbetas utifrån ett visuellt narrativ. De skisser som gjorts

i denna undersökning visar att sinnesförmåelser så som doft, hörsel och smak är svåra att fånga i skissen, då det framför allt är de visuella och taktila upplevelserna som kommer fram. Traditionellt sett inom landskapsarkitektur och arkitektur har de taktila och visuella värdena prioriterats i gestaltandet (Pallasmaa 2017) & (Dee 2001). Kanske kan det bero på att de lättare går att fånga i skissen.

Subjektiva värden, som fantasi, estetiska värderingar och känslor har varit betydande i idéskapandet och därmed fungerat som en motor i gestaltandet. Att i skissen förmedla det som Corner (2014) beskriver som det imaginära har i den här studien inte upplevts vara lika viktigt. Samtidigt formger landskapsarkitekten platser och miljöer för andra människor. Dennes känslor och upplevelser av platsen tror jag kan vara av värde i det skapande arbetet. Som Pallasmaa (s 71 2012) beskriver det "As the work interacts with the body of the observer, the experience mirrors the bodily sensations at the observer's sensations of the maker."

Metoddiskussion

Denna undersökning täcker endast en liten del av ett stort ämne, och kan därmed betraktas som en skrapning på ytan, där syftet är att få en djupare förståelse för hur skissen kan användas som verktyg i den kreativa processen.

Den praktiska delen av undersökningen har till skillnad från ett "riktigt" projekt inte haft något gestaltungsproblem som ska lösas och resultera i ett färdigt arbete. Syftet med undersökningen har i stället varit att studera hur delar av processen kan se ut. Det gör att den kreativa processen som ämnas undersökas inte haft några tydliga ramar och arbetet har därför varit fritt, vilket gjort att det funnits möjlighet till att ta ut svängarna ordentligt. De faktorer som en landskapsarkitekt vanligen behöver förhålla sig till har därmed eliminerats. Det undersökande skissandet som både består av intuitiva och rationella tankar har i den här undersökningen därför baserats på ett mer intuitivt än rationellt förhållningssätt. Samtidigt ämnar studien undersöka det tidiga idéstadiet i den kreativa processen vilken ofta består av ett friare undersökande.

Känslor och tankegångar är personliga och styrs av en mängd olika faktorer. I den här uppsatsen har undersökandet utgått ifrån hur sinnesförmåelser påverkar upplevelsens av en plats men även hur de berör våra känslor och tankar. Studien går därför inte att betrakta som heltäckande då flera faktorer lämnas ute. Delar av studien baseras även på min egen kreativa process. Eftersom alla har olika referenspunkter och därmed upplever saker olika kan den här undersökningen inte appliceras på någon annans arbete. I stället kan studien fungera som ett underlag för diskussion rörande skissen som verktyg i den kreativa processen. Där skissen

kan verka för att koppla känslor och fantasi med yttre strukturer i form av sinnliga intryck.

Referenser

Birgerstam, P. (2000). *Skapande handling: om idéernas födelse*. Lund: Studentlitteratur

Boverket (2021). Europeiska landskapskonventionen. *PBL Kunskapsbanken – en handbok om plan- och byggnad*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/kulturvarden/andra-Styrmedel-for-kulturvarden/landskapskonventionen/> Hämtad 2022-01-28.

Corner, J. (2014). Representation and Landscape: Drawing and Making in the Landscape Medium. I: Corner, J & Hirsch, A, B (red.) *The Landscape Imagination: Collected Essays of James Corner, 1990-2010*. New York: Princeton Architectural Press. 161-195.

Dee, C. (2016). To Draw. *Journal of Landscape Architecture*, 11:2, p 42-53.

Dee, C. (2001). *Form and fabric in landscape architecture: a visual introduction*. London: Spon

Elam, K. (2005). Vardagsestetik, sinneserfarenhet och den kulturella kroppen. ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping

Gora, M. (2017). Monika Gora. I: Wingren, C (red.) *Landskapet och skissen, En betraktelse utifrån en landskapsarkitektonisk praktik*, 2017. Tallin: Trt boktryckeri. 36–37.

Helms, K M. (2017). Karin Helms. I: Wingren, C (red.) *Landskapet och skissen, En betraktelse utifrån en landskapsarkitektonisk praktik*, 2017. Tallin: Trt boktryckeri. 48-49.

Krupinska, J. (2014). *What an architecture student should know*. New York: Routledge

Lawson, B. (2006). *How designers think: the design process demystified*. (4. ed.) Oxford: Architectural Press.

Nationalencyklopedin, eidetisk. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/eidetisk> (hämtad 2022-03-09)

Oles, Thomas. (2015) *Go with me, 50 steps to Landscape Thinking*. Architectura & Natura Publishers

Pallasmaa, J. (2012). *The eyes of the skin: architecture and the senses*. 3 ed. John Wiley & Sons

Pallasmaa, J. (2017). Embodied and Existential Wisdom in Architecture: The Thinking Hand. *Body and society*. 23, p 96-111.

Pallasmaa, J. (2019). Design for Sensory Reality: From Visuality to Existential Experience. *Architectural Design*. 89, p 22-29.

Sennet, R. (2008) *The Craftsman*. New Haven: Yale University Press.

Spirn, Anne Whiston (1998). *The language of landscape*. New Haven: Yale University Press

Swalies, JM. (2010). Field sketching and the interpretation of landscape: exploring the benefits of fieldwork and drawing in contemporary landscape practice. Diss. University of Edinburgh. <http://hdl.handle.net/1842/34147>

Tack

Jag vill tacka Maria Kylin som handlett mig genom detta arbete. Det har varit både roligt och utmanande, samtidigt som det fått mig att växa som blivande landskapsarkitekt.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

☒ JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

